

לאן נעלם הפיקוד המרחבי?

מאיר פינקל¹

מבוא

'מפקד פיקוד הצפון' או 'מפקד פיקוד הדרום' הם מושגים בעלי מטען עצום של משמעויות לכל חייל בצה"ל ולכל אזרח ישראלי. אנחנו זוכרים לטובה את

"אלוף הניצחון" ממלחמת סיני, האלוף שמחוני ואת "משחרר ירושלים", האלוף נרקיס ופחות לטובה את מפקד פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים האלוף גורודיש ואחרים.

אלוף פיקוד מרכז עוזי נרקיס, "משחרר ירושלים", 1959

אלופי הפיקודים היו דמויות בולטות ומוכרות גם משום שהבעיות עליהן הופקדו היו משמעותיות. בעבר הייתה הלימה גבוהה מאוד בין הפיקוד המרחבי לבין פתרון הבעיה המבצעית במרחבו, אשר באה לידי ביטוי בהטלת משימה רחבה על הפיקוד ובתהליך פו"ש פשוט של הקצאת משאבים הולמים.

במאמר תוצג הטענה לפיה הלימה זו הלכה ודעכה עם השנים. צמצום ההלימה התרחש כתוצאה ממעבר הדרגתי להפעלה ריכוזית של מרכיב האש על ידי המטכ"ל והצורך העולה בתיאום בין יותר ויותר תחומי תפקוד וגופים שלכאורה לא ניתן כיום (וככל הנראה גם בעתיד) להקצותם לפיקוד המרחבי – מה שהביא לתהליכי פו"ש רוחביים ואורכיים מורכבים, שנועדו לפצות על ירידת ההלימה בין הבעיה המבצעית ליכולת הפיקוד לפתור אותה. טענה נוספת היא, כי במצב הנוכחי ובראייה לעתיד, הפתרון הקיים לאי ההלימה

¹ תת-אלוף (במיל'י) ד"ר מאיר פינקל מכהן כיום כמפקד מרכז דדו. המחבר מבקש להודות למפקד המכללות האלוף תמיר הימן על הערותיו.

שצוינה לעיל הגיע ל"תקרת זכוכית". כדי להמשיך ולשפר את יעילות ההפעלה הצבאית, נדרש לעדכן את המבנה הארגוני של צה"ל וליצור הלימה בסיסית טובה יותר של הארגון לאתגרי ההווה.

האבולוציה של תפקיד הפיקוד המרחבי והמטכ"ל

שלוש הסיבות המרכזיות שהביאו לבעיה המתוארת הן התפתחות דומיננטיות המערכות באש, התרחבות המקצוע הצבאי ורצף של עימותים חד-זירתיים שנוהלו רובם ישירות על ידי המטכ"ל מאז מלחמת שלום הגליל ב-1982. הלחימה, הן בעימות רחב היקף והן בבט"ש, הייתה בעבר מבוססת על הפיקוד המרחבי (צפון, מרכז ודרום) והסתייעה בפעולות אוויריות וימיות עצמאיות מוגבלות. לאורך השנים הפכה פעילות צה"ל ללחימה בה מקומו של הפיקוד המרחבי הולך וקטן באופן יחסי. מנגד, חשיבות המרכיב האווירי בפעילות זו הלך ועלה – הן בבט"ש לפעולות המנוהלות ישירות על ידי מטכ"ל והן במערכות אוויריות נרחבות מבוססות מודיעין, שאינן קשורות בהכרח לתמרון יבשתי² – שלעיתים אף לא התקיים כלל במהלך המערכה.

בנוסף, הלכו והתגברו הפעולות בעורף האזרחי ובסביבת הרשת (סייבר) שאינן קשורות לפיקוד המרחבי, ועוד ועוד. נוצר פער שהלך וגדל לאורך השנים בין התהליך הפשוט יחסית בעבר של הקצאת משאבים (כוחות יבשה, אוויר...) לפיקוד מרחבי, שהצליח בעזרתם לפתור את הבעיה המבצעית בגזרתו (פעילות פח"ע בגבול או ניצחון על צבא אויב) לבין המצב הנוכחי הכולל הפעלת כוח אווירי נרחבת מבוססת מודיעין, אשר מבוצעת ישירות מתוך המטכ"ל ובשילוב מגוון הגופים שלו.

סיבה שניה לצמצום ההלימה היא הרחבת מרכיבי הפעולה הצבאיים אשר יצרו צורך בשילוב בין חיילי, בין זרועי ובין ארגוני גוברים. העלייה במורכבות הלחימה הביאה להתמיינות הפעולה הצבאית ליותר ויותר מרכיבי משנה שאותם נדרש לסנכרן לצורך פעולה צבאית אפקטיבית. הדבר בא לידי ביטוי בהגדלת כמות הדיסציפלינות המקצועיות הצבאיות, בעלי התפקידים השייכים לדיסציפלינות אלו במפקדות ומנגנוני התיאום במפקדות אלו. בכוחות היבשה, כל זה מתוכלל במפקדות יבשתיות – חטיבתיות-אוגדתיות-

² ראו מלחמת לבנון השנייה, מבצעי עופרת יצוקה, עמוד ענן וצוק איתן.

גייסיות ופיקודיות, האחראיות לביצוע משימה בעלת איפיון גיאוגרפי. בדרג המטכ"ל, הביאה התופעה להקמת גופים ייעודיים לאתגרים מתפתחים (פיקוד עורף, אגף תקשוב, מפקדת עומק, ולאחרונה מפקדת סייבר). כפועל יוצא מכך, עלה הצורך בתיאום בין גופי המטכ"ל המתרבים לבין עצמם ובינם לבין הגופים המרחביים, שבא לידי ביטוי בהקמת גופי תיאום, לדוגמא מחלקת הגנה ועורף באגף המבצעים או מחלקה באג"ת שנועדה להתמודד עם בעיית הדה-לגיטימציה, במופעים חדשים בשעון הפעילות המטכ"לי ובעיסוק ניכר ב'מאמצים' שייעודם לגשר על הפער בין הארגון הקיים לבין אופי המשימות הדרוש שיתוף פעולה ותיאום גדלים בין מרכיביו.

סיבה שלישית לתופעה של הצטמצמות ההלימה של הפיקוד המרחבי לפתרון הבעיות המבצעיות היא הניהול הישיר של המטכ"ל את זירת המלחמה. מאז 1982 ועד היום, המלחמות והמבצעים העצימים של צה"ל היו חד זירתיים (לבנון, עזה או איו"ש בחומת מגן). כמו כן, מערכות השו"ב הממוחשבות הקלו מאוד על גיבוש תמונת מצב (או מראית עין של תמונת מצב) במצפ"ה באופן ממוכן. מצב זה אפשר כיום למטכ"ל לכאורה, לעסוק בניהול ישיר של יכולות ומאמצים שבמלחמה רב זירתיית בעבר ובעידן שלפני מערכות השו"ב לא היו אפשריים לניהול, אלא בצורה של ביזור משאבים וסמכויות לפיקודים.

את ההשתנות האיטית לאורך השנים בתפקיד הפיקוד המרחבי ניתן לראות באופי והיקף משימות שהוטלו על מפקדת פיקוד מרחבי בעבר וכיום:

במלחמת ששת הימים משימת פיקוד הדרום הייתה³ "יכבוש את אל עריש ויפתח את צירי אבו עגילה-ג'בל ליבני וישמיד את מירב כוחות האויב בסיני, יהיה מוכן לכבוש את רצועת עזה ולנוע לעבר התעלה לפי פקודה..." לחיל אוויר הייתה משימת אמנעה אסטרטגית מקדימה – מבצע "מוקד" ולאחריה סייע לפיקוד הדרום.

במלחמת לבנון הראשונה מופיעה משימה דומה בהיקפה. בפקמ"ב "אורנים מתגלגל"⁴ מופיע "פיקוד הצפון יכבוש את דרום לבנון עד לקו...ישמיד מחבלים ותשתיות וימנע ירי ארטילרי על ישובנו עד "ש" ועוד 24". בהמשך

³ פקודה מטכ"לית למבצע נחשונים. 4 ביוני 1967 – אג"ם מבצעים. מתוך: שמעון גולן, *מלחמה בשלוש חזיתות – קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת ששת הימים*, (משהב"ט, 2007), עמ' 168.

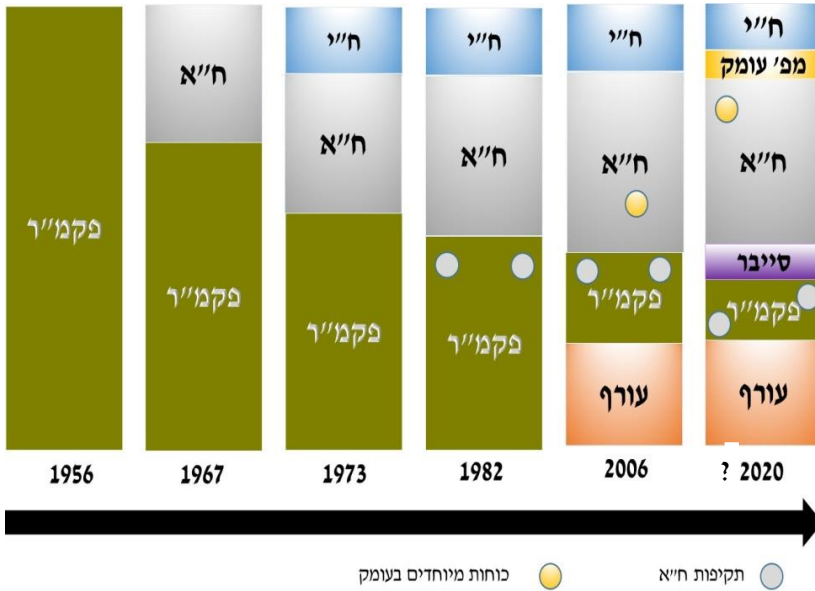
⁴ משרד הבטחון, "מבצע שלום הגליל", אתר ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון, <http://goo.gl/UEgRmX>

התפתחה משימת פיקוד הצפון עד לביירות. במלחמת לבנון השנייה משימת פצ"ן ב7 לאוגוסט 2006 (כדוגמא) הייתה "השתלטות על מרחב השיגורים של רקטות קצרות טווח דרומית לליטני ולאחר מכן טיפול בתשתיות השיגור, במטרה לצמצם את השיגורים לעבר עורף מדינת ישראל"⁵. חיל האוויר פעל באופן אסטרטגי נגד הפאג'רים (מבצע "משקל סגולי") ומפקדת החיזבאללה בד'אחיייה ובאופן אופרטיבי נגד משגרי הרקטות הבינוניות בכל מרחב דרום לבנון (כולל בגזרת פיקוד הצפון).

במבצע 'צוק איתן' (שהוגדר מראש כמבצע מוגבל באופיו – מבצע הרתעה), בשונה מתכנון המקדים, ניכר כי תפקידו של פיקוד הדרום בפועל תוחם להגנה, כיבוש שטח מוגבל לתכלית תקיפת פירי מנהרות ופגיעה בחמא"ס (סוג של סעיף כללי הכולל הפעלת אש). המבצע החל במספר יממות בהן חיל האוויר פעל לבדו והמשיך בתקיפות תוך כדי הלחימה, חלקן בסיוע לכוחות וחלקן באופן ישיר נגד רקטות ועוד; פיקוד העורף פעל באופן רחב וחיל הים הטיל סגר ימי על עזה.

⁵ דן חלוץ, *בגובה העיניים*, (ידיעות אחרונות: ספרי חמד, 2010), עמ' 450.

את היחס בין תפקיד הפיקוד המרחבי להיקף הבעיה המבצעית בזירת מבצעים נתונה ניתן לתאר באופן הסכמטי הבא (והמעט מוקצן):

את השינוי בתפקידו של הפיקוד המרחבי ניתן לראות גם מזווית אחרת, של הגדרת תפקידו במסמכי אסטרטגיית צה"ל. מסמך אסטרטגיית צה"ל של 2002, המייצג את סוף תקופת המלחמות מול צבאות קובע כי⁶:

הפיקוד המרחבי

על אף היותה דרג תת-מטכ"לי, מפקדת הפיקוד המרחבי מתמודדת כרגיל לא עם מפקדות מערכתיות של האויב, אלא מול מטכ"לי אויב. לכן מפקד פקמ"ר היא דרג מערכתי-אסטרטגי, והיא מתכננת ומפעילה כוח בחשיבה רב מימדית ביבשה באוויר ובים.

⁶ אמ"ץ – תוה"ד, אסטרטגיית צה"ל, (2002), עמ' 145. הדגשה של הכותב. מופיע באותו נוסח גם ב: אמ"ץ-תוה"ד, עקד מפקדת הפיקוד המרחבי במלחמה – ארגון והפעלה, (1995).

מסמך אסטרטגיית צה"ל מ-2006, מציג גישה מתקדמת יותר, אך מבוססת על אותו ההיגיון, עקב הצורך הגובר בשילוביות מחד גיסא ובראיית המערכה בצורה מתוכללת מאידך גיסא. דו"ח וינוגרד מציין כי:⁷

הצורך בשילוביות ובתכלול מערכתי בניהול מלחמה לא היה חדש. שאלה חשובה יותר הייתה בידי מי אמורה להיות מופקדת השליטה המערכתית [...] **תפיסת ההפעלה הפקידה את האחריות המערכתית בידי הפיקודים המרחביים**, ובמקרה שלנו בידי פיקוד צפון. במקביל, היא הניחה הפעלת אחריות מערכתית גם על ידי חלק מן הזרועות.

על פי תפיסת ההפעלה של 2006, ערב המלחמה ניתנה עדיפות לעמדה לפיה מפקדי המערכות היו האחראים העיקריים על הפעלת הכוח (פיקודים מרחביים וזרועות). אלא שהעדפה זו לא לוותה בארגון מתאים של מנגנוני הפעלת הכוח ושל הפיקוד והשליטה. כך, למשל, המשמעות מגישת פיקוד ושליטה (פו"ש) זו הייתה כי מפקד פיקוד הצפון אמור היה להיות מפקד המערכה הצפונית, שכללה את כל מרחב זירת המערכה – ובתוך כך את כל לבנון וסוריה – כולל מרחב העומק האסטרטגי שהיה מצוי עמוק מעבר ליכולות ההשפעה שלו כפיקוד מרחבי עפ"י התפיסה המבצעית שקדמה לזו של 2006.

לגבי הפעלת הכוח במלחמה עצמה מציין בדו"ח וינוגרד כי:⁸

ביום הראשון – בעקבות תפיסת ההפעלה החדשה שלא הופעלה ולא הייתה יכולה להיות מופעלת-הגדירו הגדרות הפו"ש מתחילת המערכה את פיקוד צפון כמפקדת זירת מערכה עד הליטני/קו צהוב, ואת חיל האוויר כמפקדת זירת מערכה מצפון לליטני. תפקידו של הרמטכ"ל/למטכ"ל לא הוגדר כלל. מייד בהמשך התברר כי המטכ"ל שימש מפקד זירת המערכה, בעוד פיקוד צפון וחיל האוויר תפקדו כזירות מבצעים. אי-הבהירות הראשונית הזו תרמה למתחים בתקשורת בין המטכ"ל לבין הפיקוד.

לקחי מלחמה מלחמות לבנון השנייה ושלווה מבצעים משמעותיים בעזה שנערכו מאז, ובהם חיכוכים בין מפקדת פיקוד דרום לרמטכ"ל בנושא

⁷ הועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, *ועדת וינוגרד – יסודות ארגוניים: זירות המלחמה, המערכה והמבצעים*, דין וחשבון סופי, (ינואר 2008), עמ' 271-272, הדגשה של הכותב.

⁸ שם, עמ' 302-303.

הפיו"ש, הביאו להגדרה מחודשת של תפקיד הפיקוד המרחבי במסמך אסטרטגיית צה"ל 2015⁹:

המפקדות הראשיות

מפקדי המפקדות הראשיות נדרשים לממש את סמכותם על זירת המבצעים שבאחריותם, בשלושת מצבי השח"ם. במסגרת זאת הם נדרשים לממש שתי משימות יסוד: האחת **להגן על ריבונות מדינת ישראל** במרחבם (הגיאוגרפיים/ מימד), והאחרת **לפתח ידע מבצעי** על המרחב שהם אחראים לו על כל היבט. אחריות המפקדה הראשית לפיתוח הידע היא בהקשרים רחבים גם בעבור עצמה וגם בעבור המפקדות הראשיות האחרות התהליך יבוצע בשיתוף המפקדות. **הרמטכ"ל הוא מפקד המערכה היחיד בצה"ל**, באמצעות המפקדה הכללית הוא מפקד על כל המבצעים שצה"ל מקיים. המפקדה הכללית אחראית לתאם ולסנפון בין כל המאמצים המופעלים ובכלל זאת המאמצים המופעלים על ידי המפקדות הראשיות להפעלת כוח בזירת המלחמה ובכל זירות המבצעים.

בספרות התורתית העדכנית של צה"ל בנושא מופיעה התייחסות לאחריות ההולכת ומצטמצמת של הפיקוד המרחבי:¹⁰

ארגון המרחב הפיקודי

1. הפיקוד המרחבי הוא דרג מערכתית-אסטרטגית. ייעודו הוא להשיג את היעדים האסטרטגיים בתחום מרחב הפיקוד על-ידי קיום מערכות שעיצב ובסיוע יכולות ואמצעים שהקצתה לו המפקדה הכללית.
2. במצב מלחמה **תפעיל המפקדה הכללית את מרבית יכולות התקיפה, האיסוף, התקשוב והלוגיסטיקה בעצמה**. עם זה, תשאיר המפקדה הכללית מרחב פעילות מרבי למפקדות הפיקודים המרחביים ותסייע להם להשיג את היעדים ולממש את המשימות שהגדירה להם.
3. **המרחב הצמוד לגבולות המדינה הוא חזית מרחב הלחימה של זירת המלחמה**. המרחב יוקצה כזירות מבצעים לאחריות מפקדות הפיקודים המרחביים ויתוחם בגבולות גזרה בין הפיקודים ובין המפקדה הכללית. **מרחב העומק של זירת המלחמה מול מדינות המעגל הראשון** ומול מדינות המעגל השני והשלישי – **יהיה באחריות ישירה של המפקדה הכללית**.

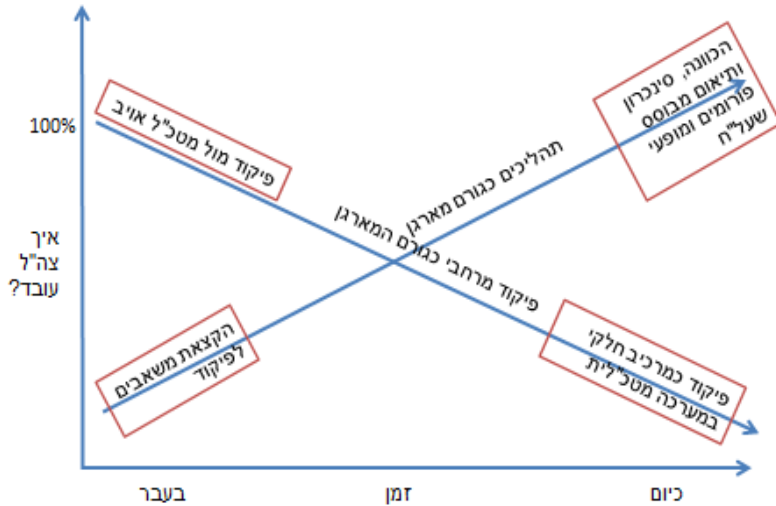
⁹ לשכת הרמטכ"ל, אסטרטגיית צה"ל, (2015 בלמ"ס), עמ' 24.
¹⁰ אמ"ץ – תוה"ד, עקד מפקדת הפיקוד המרחבי במלחמה, יולי 2013. ההדגשה היא של הכותב.

ניתן לראות כאן היפוך של התפיסה. ממצב בו הפיקוד המרחבי מתמודד מול מטכ"ל אויב כמפקדה אסטרטגית-מערכתית (2002) או מול זירה על כלל מרכיביה כמפקד זירת המערכה (2006), למצב בו תפקידו הוא לפתח ידע על המרחב, אבל האחריות הכוללת להפעלת הכוח בזירת המבצעים היא של המטכ"ל ובראשו הרמטכ"ל כמפקד המערכה (2015).

בפועל נוצר כאן גרסה בעייתית של זהות מתכנן-מבצע, בה המפקדה הראשית מפתחת ידע עבור המטכ"ל (לצורך תפיסה ותוכנית מטכ"לית), ובשעת הפעלת הכוח במלחמה מיישמת חלק מוגבל מתוכנית זו. בכך נוצרה למעשה הפרדה בין הפיקוד – גוף המסוגל לנתח בעיה הקושרת שטח, אויב, אוכלוסייה ועוד באופן מערכתי ולגבש בהתאם תפיסה להתמודדות מול אויב – לבין מפעיל הכוח העיקרי במערכות האחרונות בצה"ל – חיל האוויר – גוף בעל מצוינות טקטית אך חסר כישורים מתאימים לפיתוח תפיסה להתמודדות עם בעיות מורכבות.

אל תהליך ריכוז הסמכויות במטה הכללי התלווה בשנים האחרונות מגוון 'פורומים' בנושאים שונים אותם נדרש המטכ"ל לתכלל ומופעי שעון לחימה (שעל"ח), שנועדו לאפשר לרמטכ"ל או למוסמכים על ידו לקבל החלטות בתחומים אלו. **תהליכי הפו"ש הנלווים להחלטה כי הרמטכ"ל הוא מפקד המערכה נעשו לאורך השנים יותר ויותר מורכבים.**

את ההשתנות ניתן לתאר באופן הסכמטי הבא:

גם במב"ם, אשר על פי אסטרטגיית צה"ל¹¹, תכליתו להרחיק את המלחמה באמצעות פעולות שנועדו "להחליש את גורמי הכוח השליליים, לצמצם את התעצמות האויבים, ליצור תנאים מיטביים לניצחון במלחמה עתידית, ליצור לגיטימיות לפעולת ישראל ולשלול את הבסיס הלגיטימי לפעולת האויב", תפקידו של הפיקוד המרחבי מצומצם יחסית.

הפעלת הכוח במב"ם מבוססת על פעולה חשאית וחסויה, מודיעין מדויק, שיתוף פעולה בין לאומי, כולל לצרכי מודיעין ושימור לגיטימציה, פעולה תודעתית ועוד – פעולות שרובן הגדול אינו מבוצע על ידי מפקדת הפיקוד המרחבי אלא על ידי גופי המטכ"ל.

יש לציין כי המגמה המתוארת עד כאן, אינה נכונה במקרה של פיקוד המרכז. פיקוד זה פועל כמפקד מערכת מזה שנים ארוכות, תוך שהוא נשען על מודיעין

¹¹ לשכת הרמטכ"ל, אסטרטגיית צה"ל, (2015 בלמ"ס), עמ' 20-21.

מהשב"כ ומודיעין צבאי פיקודי, מפעיל כוחות יבשה בהיקפים משתנים על פי הצורך והקצאת הכוחות המטכ"לית, וכמו כן מפעיל גופים כמו המנהל האזרחי, המספקים ביחד את מסגרת המשאבים הנדרשים לפיקוד על מערכה. הדבר נכון גם במצבי חירום כמו מבצע "חומת מגן" ב-2002 בה התרחב משמעותית היקף הכוחות שהוקצו לפיקוד תוך שהמנגנון של "הקצאת משאבים לפיקוד" (ראה גרף) נשמר. יש לציין כי גורם מסייע משמעותי לשימור מצב זה לאורך שנים הוא העדרה של האש (על כל מרכיביה, בדגש על זו המטכ"לית) מסל הכלים בעימות המתמשך נגד הטרור, מה שמצמצם מאוד את הצורך במעורבות מטכ"לית בפעולת הפיקוד.

נחזור למטכ"ל במלחמה בצפון ובדרום. הגישה אפשרית ליישום במערכה חד זירתית (וחמש האחרונות היו כאלה), אך במצב בו מתקיימות כמה מערכות במקביל (נניח מול החזבאללה וחמא"ס) הרי שתפקיד הרמטכ"ל הופך בלתי אפשרי. הוא צריך להיות בו בזמן מפקד "זירת המלחמה" המתכללת שתי מערכות נפרדות שאפשר שלא יהיה ביניהן חוט הגיוני מקשר, וכן להיות מפקד ישיר של כל אחת משתי מערכות אלו, המתנהלות בשתי זירות מבצעים כאשר כל אחת, מתכללת יותר יותר מרכיבים מבעבר. מכיוון שהוא אינו יכול לבזר את הפו"ש בדרך בה הדבר נעשה בעבר לפיקודים המרחביים, וגם לא לחיל האוויר, הרי שהוא לכוד בתהליכי תיאום וסנכרון בלתי אפשריים, שכפי שצוין בהתחלה, שיפורם ההדרגתי הגיע לסוג של "תקרת זכוכית".

הצעות לפתרון

מערכות אוויריות במהותן (כמו זו במבצע "עמוד ענן") או בעיקרן (כמו מבצעים אחרים בעשור האחרון), אשר נעשו לאורך השנים חביבות יותר ויותר על הדרג המדיני, מצמצמת מאד את תפקוד הפיקוד המרחבי. בעתיד יתכן כי מצב זה ישתנה, אך כל זמן שמערכות ישראל ישארו כאלה, הדומיננטיות של האש האווירית מבוססת המודיעין תשאיר את הפיקוד המרחבי, יחד עם פיקוד העורף, בתפקיד מרכזי של הגנה. מצד שני, גם למערכות אלו נדרש פיתוח ידע מעמיק ובאופן מערכתי, אשר רק הפיקוד המרחבי יכול לעשות.

חלופה ראשונה, המבוססת על המצב הנוכחי המורכב, היא "הלבנת המצב" (עם חסרונות הפו"ש שצוינו) – הגדרה מחדש את תפקיד הפיקוד כאחראי על הגנת גבולות בבט"ש, מפתח ידע עבור המטכ"ל לחירום (כפי שמגדירה

אסטרטגיית צה"ל (כיום) ואחראי להגנת הגבולות (כולל בפעולה התקפית) במלחמה. חסרונו הגדול של פתרון זה, הוא כי הוא מתאים בעיקר למב"מ ולמערכות "מוגבלות" אך לא לעימות רב זירתי הכולל הפעלת כוחות היבשה – שהוא תרחיש היחוס לבניין הכוח של צה"ל.

חלופה שניה, הנותנת מענה חלקי לבעיית הפו"ש, תוך עלות מוגבלת, היא החלטה כי בהנתן מערכה רב זירתית, הרמטכ"ל יפקד על "מערכת המערכות" תוך שהוא מפקד גם על המערכה בזירה שהוגדרה כראשית, ומבזר את הפיקוד על המערכה בזירה המשנית למפקד הפיקוד המרחבי.

לדוגמא, בהנתן תרחיש תלת זירתי הכולל את לבנון, עזה ואיו"ש, יפקד הרמטכ"ל גם על המערכה בזירת הצפון, ויבזר את הפיקוד למערכה בזירת עזה למפקד פיקוד דרום ואת זו שבאיו"ש למפקד פיקוד מרכז (מה שכאמור קורה ממילא בשגרה). האתגר כאן הוא לבנות את מפקדת פיקוד הדרום, כך שאפקטיביות הפעולה של צה"ל בעזה, "תסבול" כמה שפחות מהעובדה שלא הרמטכ"ל הוא זה שמפקד על המערכה (בשונה ממה שקרה בשלושת המבצעים בעזה בשנים האחרונות). הדבר יחייב כנראה שילוב של חיזוק בסיסי של מפקדת הפיקוד בבעלי תפקידים קבועים, יחד עם תגבורה על ידי מרכיבים מהמטכ"ל.

חלופה שלישית – שאינה מתאימה לדפוס המערכות מבוססות דומיננטיות האש והתמרון היבשתי המוגבל אלא לכאלה המבוססת גם על תמרון רחב (לפי אסטרטגיית צה"ל- מערכות להכרעה), הוא חזרה לרעיון של הפיקוד כמפקד המערכה, תוך שהרמטכ"ל ממוקד בדרג האסטרטגי ובהחלטה על הקצאת משאבים, אבל לא בפיקוד ישיר על כל המרכיבים במסגרת המערכה. הערבוב בין קבלת החלטות אסטרטגיות (כולל הקצאת משאבים) ותפעול כלל הגופים, ירד משמעותית.

המשמעות היא חזרה לרעיון הישן של פיקוד מול מדינה (במקרה שלנו פיקוד מול ארגון) ובניית מפקדות הפיקודים כמפקדות רב זרועיות (ורב תפקודיות). תהליך כזה יחייב חיזוק הפיקודים בתפקודי מטה בתחומים כמו תכנון אסטרטגי, תודעה, סייבר וכדומה, ובהקצאת משאבים מטכ"ליים בתחומים אלה ובתחומים כמו מודיעין, על פי העקרון הבסיסי של הקצאת משאבים לכפוף. לחלופה זו יהיה מחיר משאבי גדול יחסית, אך הדבר יפשט את

תהליכי הפו"ש בצה"ל ויגביר את האפקטיביות שלו לתרחיש מסוג זה (שכאמור לא קרה מאז מלחמת יום כיפור בהיבט הרב זירתיות ומאז מלחמת לבנון השנייה בהיבט של דומיננטיות האש וחולשת התמרון היבשתי).

יש לציין כי בשנים האחרונות גדלו מפקדות פיקוד הצפון והדרום בבעלי תפקידים במגוון תחומים כמו מודיעין, אש, תודעה, עורף ועוד, אך כאמור מעלה, עדיין ישנם תפקודים בהם הם אינם עוסקים ואשר נדרשים לצורך ניהול מערכה.

חלופה רביעית¹², היא שינוי דרמטי בארגון צה"ל: פיקוד "פנים" האחראי על הזירה הפלסטינית (איו"ש + עזה); פיקוד הגנת הגבולות האחראי על הגנת כלל גבולותיה החיצוניים של ישראל (בפועל, מפקדה האחראית על אוגדות הגנת הגבולות הפועלות ממילא בעצמאות ניכרת גם היום), פיקוד כוחות מיוחדים שיהיה אחראי גם על המב"מ, ומפקדות זירה משימתיות להפעלת כוחות יבשה בהיקף רחב בעת מלחמה – לזירה הצפונית, ולזירה הדרומית.

חיל האוויר יישאר בתפקידו הקבוע כפיקוד אש אסטרטגית. פיקודים משימתיים אלו יתמקדו רק בתרחיש מלחמה – בכלל הזירה עליה יהיו אחראים, ויוכלו, כיוון שיבנו כמפקדות רב זרועיות מלאות, בהנתן מלחמה רב זירתית, לפקד על מערכה זירתית. חלופה זו תאפשר בשגרה מיקוד תפקודי של המפקדות ותפריד בין שתי המשימות התובעניות של הגנת הגבולות והבט"ש באיו"ש והכנת הכוח למלחמה.

במלחמה, יאפשר ארגון זה לצה"ל לפעול בארגון פו"ש פשוט יותר של הקצאת משאבים לפיקודים המשימתיים. נראה שהמשאבים שידרשו לחזק שתי מפקדות ביכולות רב זרועיות, יוכלו להגיע מצמצום הכמות הכוללת של מפקדות בכירות בצה"ל – פיקודים וגייסות.

יש לציין כי בכל החלופות המוצעות ישארו גופים רבים בתפקודם הנוכחי – הזרועות (אוויר, יבשה וים), אגפי המודיעין והתקשוב, פיקוד העורף ועוד.

¹² מבוססת על הצעתו של מפקד המכללות, האלוף תמיר הימן.

סיכום

ארגונו הנוכחי של צה"ל, מוסבר מצוין על בסיס לקחי מלחמת ששת הימים ויום כיפור, מלחמות רב זירתיות מבוססות תמרון יבשתי רחב היקף בהן תהליך הפו"ש המטכ"לי היה פשוט יחסית. מכיוון שמאז 1973, השתנו משמעותית הן התנאים הגיאוגרפיים והן דפוסים בסיסיים בהפעלת הכוח הצבאי, בעוד ארגונו של צה"ל להפעלת הכוח נשאר מבוסס (לכאורה) על פיקודים מרחביים, פיתח צה"ל מענה לפער בדמות תהליכי פו"ש שנעשו מורכבים יותר ויותר, בנסיונם לגשר על הפער בארגון. מאמר זה הציג את התפתחות הפער ומספר כיוונים למענה אפשרי. המלצתי היא לבחון ברצינות את החלופה הרביעית, שיתרונותיה גדולים וחסרונותיה מועטים יחסית. בינתיים, כמענה ראשוני וחלקי לבעיה, ליישם בהקדם את החלופה השנייה שהוצעה.

רשימת מקורות

- אמ"ץ – תוה"ד. אסטרטגיית צה"ל. 2002.
- אמ"ץ – תוה"ד. עקד מפקדת הפיקוד המרחבי במלחמה. יולי 2013.
- אמ"ץ – תוה"ד. עקד מפקדת הפיקוד המרחבי במלחמה – ארגון והפעלה. 1995.
- גולן, שמעון. מלחמה בשלוש חזיתות – קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת ששת הימים. משהב"ט, 2007.
- הועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006. ועדת וינוגרד – יסודות ארגוניים: זירות המלחמה, המערכה והמבצעים. דין וחשבון סופי, ינואר 2008.
- חלוץ, דן. בגובה העיניים. ידיעות אחרונות: ספרי חמד, 2010.
- לשכת הרמטכ"ל. אסטרטגיית צה"ל. 2015, (בלמ"ס).
- משרד הבטחון. "מבצע שלום הגליל". אתר ארכיון צה"ל ומערכת הבטחון, <http://goo.gl/UEgRmX>